

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW**

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-35-06>

УДК 342.722.3

О.С. АФОНІНА

аспірант юридичного факультету

E-mail: afonina.olha@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-3953>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

**РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ
ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГРОМАДЯН, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬСЯ ЗА
ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ:
ДОСВІД УКРАЇНИ**

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті розглянуто еволюцію національного законодавства України за роки незалежності з точки зору формування правових засад реалізації форм політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Виявлено основні закономірності формування національного законодавства у досліджуваній сфері, виокремлено головні етапи та напрямки його розвитку, окреслено фактори, що впливали на зміст і динаміку відповідних реформ.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Процес розбудови незалежної, демократичної, правової держави в Україні безпосередньо пов'язаний із формуванням і розвитком правових засад інформаційного суспільства, партиципаторної демократії (демократії участі) та електронного врядування, а в контексті засад правового статусу особи – із забезпеченням права на участь в управлінні державними справами та на доступ до інформації.

Законодавче оформлення новопроголошеної незалежної української держави відбувалося в умовах стрімкого переходу світового співтовариства від індустріального до інформаційного суспільства, що відкривало нові можливості для демократичного транзиту. Формування нормативної бази для реалізації конституційно-правових форм політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою ІКТ, мало послідовний і поступальний характер, здійснювалося з урахуванням наявного технологічного рівня та особливостей політичної системи, а також зовнішньополітичних зобов'язань нашої держави. До інструментів електронної демократії, які запровадженні відповідно до конституційного законодавства України, на сьогодні належать електронне голосування на виборах і референдумах, електронні петиції, а також консультації з громадськістю, громадські слухання та обговорення проєктів правових актів органів публічного управління за допомогою ІКТ.

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що процес формування нормативно-правової основи для реалізації політичної активності громадян за допомогою ІКТ можна розділити на чотири етапи: 1) підготовчий етап (1990-1997 рр.) – етап формування конституційно-правових засад політичної активності громадян України в умовах демократичної державності; 2) початковий етап (1997-2007 рр.) – етап формування конституційно-правових основ інформатизації та розбудови інформаційного суспільства в Україні; 3) центральний етап (2007-2018 рр.) – етап формування конституційно-правових основ «відкритого уряду» та «електронної демократії»; 4) сучасний етап (2019 р. – по теперішній час) – етап інтенсивного розвитку законодавства про правові форми політичної активності громадян із використанням ІКТ за провідної ролі Мінцифри. Розбудова конституційно-правових основ для реалізації політичної активності громадян в Україні відбувалася й відбувається на чіткій доктринально-концептуальній основі, з урахуванням міжнародних зобов'язань України та реального стану розвитку ІКТ й інформаційних відносин у публічній сфері. Як наслідок – Україна на сьогодні перебуває в авангарді демократичних держав світу за масштабами використання ІКТ в реалізації «відкритого уряду» та «демократії участі».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *політичні права людини, інформаційно-комунікаційні технології, електронна демократія, електронне врядування, електронна участь, партиципаторна демократія.*

Як цитувати: Афоніна О.С. Розвиток законодавства про конституційно-правові форми політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій: досвід України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право».* 2022. Вип. 35. С. 52-67. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-06>

In cites: Afonina O.S. (2023). Development of the legislation on constitutional and legal forms of citizens' political activity that are implemented by information and communication technologies: the experience of Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (35), P. 52-67. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-06> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. У межах сучасного суспільно-технологічного розвитку є підстави говорити про початок епохи функціонування суспільства, головною відмінною характеристикою якого є не стільки обсяг генерованої та поширюваної інформації (як визначальний компонент інформаційного суспільства), скільки наявність принципово нових технологій та інструментів різнорівневої глобальної комунікації, котрі безпосередньо впливають на формати та особливості інформаційно-комунікаційної взаємодії між людьми, групами громадян, громадянським суспільством та органами публічної влади. Крім того, сучасні форми та технології інтернет-комунікації змінюють і способи інформаційного споживання, змінюючи традиційні уявлення про роль інформації в політичному житті суспільства.

Як наслідок, сьогодні формується таке суспільство, де основною політичною цінністю вже є не тільки (і не стільки) сама інформація, а комунікаційні технології та канали комунікації. Відповідно, стабільність сучасних політичних систем стає безпосередньо залежною від інформаційно-комунікаційного потенціалу суспільно-політичних відносин та ефективності його реалізації в актуальній політичній практиці з боку органів публічної влади, інституцій громадянського суспільства і пересічних громадян. Ця обставина ставить особливі вимоги до організації та реалізації процесів сучасного політичного управління як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі, що протікають на сьогодні в умовах активної конкуренції в національному та глобальному комунікаційних просторах.

Впровадження та вдосконалення технологій передачі та обробки інформації дозволило говорити про те, що постіндустріальне суспільство – це новий принцип соціально-технічної організації життя, що характеризується, перш за все, збільшенням кількості та значення інформації, а також зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у всіх сферах життєдіяльності людей, у тому числі – й у політичній.

Разом з іншими аспектами суспільного життя, у кіберпростір дедалі глибше «занурюється» й політика, на що своєчасно має реагувати законодавець, створюючи нормативно-правову базу для комунікаційної взаємодії всіх суб'єктів політичної системи. На зламі тисячоліть цим шляхом пішли всі розвинені держави світу. Євроінтеграційні

прагнення України спонукають до відповідних змін і в національній правовій системі, однак здійснення таких змін має відбуватись на міцній доктринальній основі. Наша держава відзначається високими темпами розвитку новітніх форм політичної комунікації та їх впровадження у правові відносини, зокрема в аспекті нормативної регламентації тих форм політичної активності громадян, що здійснюються за допомогою ІКТ. Пройдений Україною за роки незалежності шлях розвитку національного законодавства в даній сфері заслуговує всебічного наукового аналізу та об'єктивної оцінки.

Стан наукового дослідження теми. Проблеми використання новітніх досягнень науково-технічної революції у сфері правового регулювання та правозастосовної діяльності потрапили до поля зору вітчизняних правників з початку 2000-х років і на сьогодні привертають дедалі більше уваги представників різних галузей юриспруденції. Зокрема, О.О. Берназюк намагався розкрити тенденції та перспективи розвитку цифрових технологій у праві, у т.ч. еволюцію вітчизняного законодавства у даній сфері. У свою чергу, А.Т. Назарко досліджував конституційно-правове забезпечення розвитку форм електронної демократії на місцевому рівні публічної влади в Україні. Ю.Ю. Соломко розглядала питання нормативно-правового забезпечення розбудови сервісно-орієнтованої держави за допомогою електронного урядування. Втім питання конституційно-правових форм політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою ІКТ, так само як і розвиток українського законодавства у даній сфері, досі не отримали належного наукового аналізу.

Тож метою даної статті є надання розгорнутої характеристики еволюції конституційно-правового регулювання політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою ІКТ, в Україні, визначення основних етапів розвитку законодавства у даній сфері, критична оцінка його сучасного стану та з'ясування перспектив його подальшого розвитку з урахуванням загальної динаміки політико-правових процесів в Україні. Досягнення поставленої мети забезпечуватиметься використанням історико-правового та формально-юридичного (догматичного), системно-структурного та структурно-функціонального методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Процес розбудови незалежної, демократичної, правової держави в Україні безпосередньо пов'язаний із формуванням і розвитком правових засад інформаційного суспільства, партиципаторної демократії (демократії участі) та електронного врядування, а в контексті засад правового статусу особи – із забезпеченням права на участь в управлінні державними справами та на доступ до інформації.

Відлік демократичного розвитку України розпочався з проголошення 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України, у розділі II якої було визначено, що народ є єдиним джерелом державної влади в Україні, і це повновладдя реалізується на основі Конституції як безпосередньо, так і через депутатський корпус. Ухвалення даного політико-правового документа ознаменувало початок першого етапу нормативного закріплення конституційно-правових форм політичної активності громадян у незалежній українській державі.

У липні 1991 р. у розвиток демократичних положень Декларації про Державний суверенітет України та з метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними і місцевими справами було прийнято Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», яким визначено порядок ініціювання, підготовки і проведення як конституційної форми безпосередньої демократії та важливої форми політичної активності громадян. Протягом 1991-1993 рр. було оновлено виборче законодавство щодо загальнодержавних виборів, яке передбачало проведення виборів на альтернативній основі в умовах реальної багатопартійності. Втім тогочасне законодавство про вибори і референдуми було орієнтоване на голосування паперовими бюлетенями і використання інформаційно-комунікаційних технологій не передбачало.

Законодавче оформлення новопроголошеної незалежної української держави відбувалося в умовах стрімкого переходу світового співтовариства від індустріального до інформаційного суспільства, що відкривало нові можливості для демократичного транзиту. Тож не дивно, що одним із перших законів, прийнятих після проголошення незалежності України став Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., який встановив загальні правові основи одержання, використання, поширення та збереження

інформації, закріпив право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначив статусу учасників інформаційних відносин, врегулював доступ до інформації тощо. Важливою новелою даного Закону стало не тільки закріплення права на інформацію (ст. 9), але й покладення на органи державної влади та органи місцевого самоврядування обов'язку інформувати про свою діяльність та прийняті рішення, а також гарантування права на інформацію шляхом створення у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, які б забезпечували у встановленому порядку доступ до інформації (ст. 10).

Вихідні положення Декларації про державний суверенітет України та Закону України «Про інформацію» стали підґрунтям для відповідних норм Конституції України від 28 червня 1996 р., яка закріпила право кожної особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 34), направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40), а також право кожного громадянина брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38). Принагідно слід відзначити, що пропозиція В.І. Понеділка – тодішнього голови Постійної комісії Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення свободи слова і засобів масової інформації – щодо розробки і прийняття Закону «Про національний інформаційний простір» підтримки і подальшого розвитку не отримала.

Вже через кілька місяців після набуття чинності Конституцією України – у жовтні 1996 р. – було прийнято Закон України «Про звернення громадян, який врегулював питання практичної реалізації громадянами України передбаченого Конституцією права вносити до органів державної влади, об'єднань громадян пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. У такий спосіб законодавець легітимізував і легалізував ще одну форму політичної активності громадян, нормативно

забезпечивши громадянам України додаткові можливості для участі в управлінні державними і громадськими справами, для впливу на поліпшення роботи органів публічної влади, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, для обстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення. Втім і цього разу ІКТ були обійдені увагою, оскільки передбачалося тільки дві форми звернень: усна та письмова (ч. 3 ст. 5).

У травні 1997 р. було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування», який крім місцевих виборів і референдумів, а також загальних зборів громадян за місцем проживання, – звичних для вітчизняного конституціоналізму форм безпосередньої демократії, – передбачив і декілька нових форм політичної активності членів територіальних громад, зокрема місцеві ініціативи (ст. 9) та громадські слухання (ст. 13). За Законом, порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради має визначатися представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади, а порядок організації громадських слухань – виключно статутом територіальної громади. Однак про можливість використання новітніх інформаційних технологій при організації та проведенні даних форм політичної активності громадян на місцевому рівні в законі не йшлося, а місцеві влади, при розробці відповідних актів, згадати про таку можливість не наважувалися, та й не мали для цього достатніх ресурсів.

Тож можемо констатувати, що на першому етапі (1990-1997 рр.) було сформовано нормативну (конституційну та законодавчу) основу для здійснення основних форм політичної активності громадян, однак із використанням традиційного інструментарію, характерного для індустріального суспільства.

Новий етап нормативного закріплення форм політичної активності громадян розпочався в 1998 році, коли було прийнято революційний за своїм змістом і наслідками Закон України «Про Національну програму інформатизації». У цьому документі, передусім, містилися легальні дефініції базових понять у відповідній сфері, зокрема надавалося визначення того, що таке «база даних», «інформатизація», «засоби інформатизації», «інформаційна технологія», «інформаційний ресурс» тощо. Таким чином категорії інформатики переводилися в юридичну площину, отримуючи законодавче

закріплення й конкретизацію. Головною метою Національної програми інформатизації стало створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. Саме в цьому документі забезпечення доступу громадян та їх об'єднань до інформації державних органів та органів місцевого самоврядування, до інших джерел інформації, а також інформатизацію державного управління вперше було визначено в якості однієї з функцій державних органів (ч. 1 ст. 6). Фактично, в такий спосіб відбулося нормативне визнання необхідності розширення інструментарію (способів) реалізації політичної активності громадян за рахунок ІКТ.

Важливою в даному контексті стала також Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 р. У Розділі II даного документа, серед основних напрямів державної політики в галузі прав людини, було закріплено забезпечення верховенства прав і основних свобод людини у відносинах з державою, а також створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів. Безпосередньо про ІКТ в даному документі не йшлося, але в контексті розбудови інформаційного суспільства фраза про «вироблення механізмів і процедур» включала в себе й новітні здобутки науково-технічного процесу, у т.ч. й названі вище технології.

У 2007 році було затверджено Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр., де вперше на законодавчому рівні було закріплено термін «інформаційно-комунікаційні технології – ІКТ». Одними з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні в цьому документі було визначено використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами; захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації та підтримки демократичних інститутів. Досягнення означених цілей, на думку вітчизняного законодавця, має сприяти

становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у суспільному житті, прийнятті відповідних рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

20 вересня 2011 р. у рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН вісім країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Велика Британія) започаткували міжнародну ініціативу «Відкритий Уряд», підписавши відповідну Декларацію Партнерства. Того ж року до цієї ініціативи приєдналася й Україна [16]. Кабінет Міністрів України Постановою від 13.06.2012 № 671 утворив Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» та затвердив Положення про неї.

Перший План дій з впровадження Ініціативи «Партнерство „Відкритий Уряд”» в Україні на 80% складався із заходів, запропонованих громадськими експертами. План був обговорений під час Національного круглого столу та затверджений Урядом у 2012 р. Принагідно варто відзначити, що на *Глобальному саміті Партнерства український план дій був визнаний одним із найкращих*.

Останній, п'ятий План дій із впровадження Ініціативи був затверджений у лютому 2021 р. До цього плану увійшло 14 завдань, серед яких: забезпечення функціонування онлайн-платформи для взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства (платформа «ВзаємоДія»); підвищення рівня прозорості в інфраструктурі, видобувних галузях та управлінні публічними фінансами;

забезпечення відкритості та прозорості обліку державної власності; надання доступу до інформації з питань патентування та розвитку інновацій; подальшого відкриття інформації про бенефіціарних власників; забезпечення доступу до гендерно дезаггегованих даних. Означений перелік завдань може слугувати ще одним свідченням того, що Україна перебуває в авангарді світового руху щодо запровадження ІКТ у публічно-правовий простір.

Загалом можна стверджувати, що партнерство «Відкритий Уряд» стало тією політико-правовою платформою, на основі якої вдалося поєднати форми політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою ІКТ, із потребами формування

сучасного демократичного (електронного і відкритого) врядування.

Із метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства в Україні необхідно було створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства та електронного врядування. Підготовка законопроектів мала відбуватися з проведенням їх громадських обговорень. На виконання поставлених завдань протягом 2010-2011 рр. було прийнято нову редакцію Закону України «Про інформацію», а також пов'язані з ним закони «Про доступ до публічної інформації» та «Про захист персональних даних». Натомість усі спроби кодифікації інформаційного законодавства завершилися невдало, що надало підстави деяким авторам стверджувати про повну безперспективність подальших спроб у даному напрямку [23, с. 169-172].

Із розвитком інформаційного суспільства та ускладнення геополітичного та посилення зовнішніх загроз дедалі більш уваги українська держава змушена була приділяти безпековим аспектам використання новітніх (у т.ч. інформаційно-комунікаційних) технологій у суспільному житті. Зокрема, у березні 2008 р. Рада національної безпеки і оборони, розглянувши комплекс питань щодо реалізації державної політики та забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері, констатує наявність гострих проблем, явищ та чинників, що створюють небезпеку національним інтересам України в цій сфері та негативно впливають на суспільний розвиток держави та реалізацію її євроінтеграційних прагнень, доручила Урядові розробити і внести у 6-місячний строк на розгляд Верховної Ради України проект Концепції національної інформаційної політики. Така Концепція мала б визначити основні напрями, засади і принципи національної політики та механізми її реалізації, а також пріоритети розвитку інформаційної сфери, бути спрямованою на створення умов для побудови в Україні розвинутого інформаційного суспільства, забезпечення пріоритетного розвитку інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захист національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав людини і громадянина на свободу слова та вільний доступ до інформації.

На виконання вищеназваного рішення РНБО, у 2009 р. було прийнято Доктрину інформаційної безпеки України, де передбачалося три головні напрями інформаційного захисту:

1) інформаційно-психологічний, зокрема щодо створення сприятливого психологічного клімату в національному інформаційному просторі;

2) технологічний розвиток, зокрема щодо розбудови та інноваційного оновлення національних інформаційних ресурсів, упровадження новітніх технологій;

3) захист інформації, зокрема щодо забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації в національних інформаційних ресурсах від кібернетичних атак.

У червні 2014 р., після того, як застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства, вищеназвану Доктрину було скасовано, але до цієї ідеї знов повернулися у грудні 2016 р. Нова Доктрина інформаційної безпеки України була затверджена Указом Президента України від 25.02. 2017 р. № 47/2017. У контексті предмета нашого дослідження варто відзначити, що в даному документі ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації державної політики в інформаційній сфері, а також забезпечення розвитку ІКТ та інформаційних ресурсів України було зазначено серед основних національних інтересів України в інформаційній сфері.

Нарешті, в грудні 2021 р. на зміну Доктрині прийшла Стратегія інформаційної безпеки України, котра діє дотепер. Однією зі стратегічних цілей у даному документі визначено розвиток інформаційного суспільства та підвищення загального рівня культури діалогу. Досягнення цієї доволі амбітної цілі планується забезпечити, зокрема, шляхом «стимулювання інновацій та забезпечення всебічного розвитку й захисту національної інформаційної інфраструктури» як певної сукупності різноманітних «інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів, телекомунікаційних (електронних комунікаційних) мереж, засобів комунікацій і управління інформаційними потоками, а також організаційно-технічних структур, механізмів, що забезпечують їх функціонування».

У 2009 р. Україна, як і інші держави – члени Ради Європи, отримала Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з електронної демократії, де йшлося, проміж іншого, про необхідність запровадження системи електронних петицій як дієвого механізму співпраці влади та суспільства. Це фактично стало каталізатором процесу підготовки до введення практики електронних петицій у нашої державі.

У червні 2013 р. до дискусії про електронні петиції в Україні долучилися активісти Громадського руху «За відповідальну владу», розпочавши розробку законопроекту «Про вотум недовіри посадовим особам», яким передбачалося, зокрема, використання електронних петицій. У липні 2014 р. проблема електронних петицій дійшла до стін парламенту: у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект «Про право громадян ініціювати розгляд нормативних документів органами влади та місцевого самоврядування», де визначалися сутність електронної петиції, механізм її створення та реалізації. Втім прийняти ці законопроекти не вдалося. Натомість у березні 2015 р. главою держави на розгляд парламенту було подано законопроект, яким пропонувалося внести зміни і доповнення до Закону України «Про звернення громадян», аби у громадян нарешті з'явилася можливість направлення електронних петицій. Доля названого проекту склалася більш вдало порівняно з вищеназваними: ініціатива глави держави була підтримана парламентаріями, і в липні 2015 р. Верховна Рада України прийняла зміни до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян». Було встановлено, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів та органів місцевого самоврядування є електронна петиція, і регламентовано порядок подання та розгляду електронних петицій.

У розвиток законодавчих положень про електронні петиції відповідні органи публічної влади різних рівнів прийняли власні нормативні акти, покликати адаптувати загальні підходи до специфіки свого правового статусу та організації роботи. Зокрема, порядок подання та розгляду електронної петиції у Верховній Раді України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України визначається відповідно главою 36-1 Регламенту Верховної Ради України, Указом Президента України «Про Порядок розгляду

електронної петиції, адресованої Президентіві України», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України». Натомість порядок розгляду електронних петицій в органах місцевого самоврядування визначається рішенням відповідної ради.

За інформацією, оприлюдненою громадським об'єднанням «Громадський простір», громадяни можуть подати е-петиції на офіційних вебсайтах: Президента України – <https://petition.president.gov.ua/>; Верховної Ради України – <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions/>; Кабінету Міністрів України <https://petition.kmu.gov.ua/> та органів місцевого самоврядування. А також через онлайн-платформи, такі як: «Розумне місто» (101 громада) – <https://rozumnemisto.org/project>; вебсайти об'єднаних громад України (814 громад) – <https://gromada.org.ua/>; «Мій Голос» (до будь-якого органу влади чи ОМС) – <https://miygolos.org.ua/>.

Загалом варто відзначити, що під час та після подій кінця 2013 – початку 2014 років в Україні відбувся сплеск громадської активності та формування попиту на нові механізми і форми здійснення демократичного контролю за діяльністю органів публічної влади та інноваційні інструменти впливу на них. Тож цілком закономірно, що на хвилі «постмайданних» змін основних векторів державної політики України відбулися суттєві зрушення в бік подальшого розширення сфер і напрямків застосування ІКТ для просування «електронної демократії» та «демократії участі». Важливим каталізатором відповідних змін у національному законодавстві стало підписання і ратифікація Верховною Радою восени 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Так, на виконання Угоди про асоціацію України з ЄС у 2015 р. науковцями було розроблено проекти Білих книг державної політики: «Електронна взаємодія», «У сфері адміністративних послуг», «Національна стратегія електронної ідентифікації України» та інші документи. За результатами широкої громадської дискусії у вересні 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено «Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів».

Важливим напрямком подальших інноваційних перетворень конституційного

законодавства стало запровадження ІКТ до виборчого та референдарного процесів. Вітчизняний законодавець тривалий час остерігався запровадження ІКТ до інституту конституційних форм безпосередньої демократії, хоча у провідних країнах західної демократії це відбулося ще на початку 2000-х років. Втім ситуацію вдалося виправити у 2019 р. разом із прийняттям Виборчого кодексу України. Ст. 18 названого Кодексу передбачає можливість використання інноваційних технологій у виборчому процесі, принаймні в експериментальному порядку. Зокрема, Центральна виборча комісія може прийняти рішення про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів у формі проведення експерименту або пілотного проекту стосовно: 1) голосування виборців на виборчій дільниці за допомогою технічних засобів та програмних засобів (так зване «машинне голосування»);

2) проведення підрахунку голосів виборців за допомогою технічних засобів для електронного підрахунку голосів;

3) складання протоколів про підрахунок голосів, підсумки та результати голосування з використанням інформаційно-аналітичної системи.

У свою чергу, чинний Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 (ч. 4 ст. 45, ч. 8 ст. 101, ч. 1 ст. 116) передбачає можливість електронного голосування, а також використання автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи (ст. 23), порядок створення та функціонування якої затверджується Центральною виборчою комісією.

До інших інструментів електронної демократії, які запровадженні відповідно до законодавства України, належить також проведення консультацій із громадськістю, громадських слухань та обговорень проєктів правових актів органів публічного управління. Зазначена форма електронної двосторонньої взаємодії громадськості з відповідними органами передбачена як на регіональному (місцевому), так і на державному рівнях.

Зокрема, статтею 236 Регламенту Верховної Ради України та параграфом 42 Регламенту Кабінету Міністрів України передбачено обов'язковість проведення попереднього обговорення проєктів правових актів, які стосуються прав та обов'язків громадян, а також проєктів, які передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам

господарювання, делегування функцій, повноважень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, зокрема організаціям недержавної форми власності. Процедуру проведення громадських слухань та обговорення проєктів правових актів в органах місцевого самоврядування визначено ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». При цьому недотримання процедури врахування громадської думки під час прийняття регуляторних актів може бути підставою для визнання протиправними та скасування відповідного акта органу державної влади або місцевого самоврядування, про що свідчить, зокрема, стала судовою практика в адміністративних спорах про оскарження регуляторних актів.

Рекомендована процедура проведення консультацій із громадськістю визначена у Постанові Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Зокрема, у п. 5 Постанови зазначається, що інформація, пов'язана з організацією та проведенням консультацій із громадськістю, оприлюднюється у спеціально створеній рубриці «Консультації з громадськістю» офіційного вебсайту органу виконавчої влади. Органи виконавчої влади щороку складають орієнтовний план проведення консультацій із громадськістю.

Поряд із визнанням прогресивності відповідних положень вищезазначених нормативних актів, маємо констатувати наявність у них певних прогалин у досліджуваній нами сфері. Зокрема, видається за необхідне доповнити ст. 236 Регламенту Верховної Ради України, ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та § 42 Регламенту Кабінету Міністрів України положенням про те, що громадські консультації та обговорення проєктів правових актів здійснюються шляхом розміщення відповідного проєкту на офіційному вебсайті розробника акта, щодо якого в установленій формі громадяни можуть подавати свої зауваження, заперечення та пропозиції, а звіт про їх розгляд, врахування/неврахування також розміщується на офіційному сайті відповідного органу.

Внесення відповідних доповнень, на наш погляд, сприятиме підвищенню ефективності даних правових форм політичної активності громадян та конструктивності взаємодії між органами публічної влади та громадськістю. У

лютому 2016 р. відбулася ще одна важлива подія – Україна приєдналася до Декларації відкритого парламенту, а Розпорядженням Голови Верховної Ради України було затверджено План дій із реалізації Декларації відкритості парламенту. У цьому Плані передбачається забезпечити зручність в користуванні та пошуку, обробці даних на веб-ресурсах Верховної Ради України, а також створити умови для можливості коментувати законопроєкти, які зареєстровані у Верховній Раді України та є предметом громадського обговорення (з використанням, зокрема, WEB-інтерфейсу та новітніх ІТ-засобів).

У листопаді 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та План заходів щодо її реалізації. Згідно з названою Концепцією, найбільш поширеними інструментами електронної демократії, що застосовуються сьогодні в Україні як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, є електронні консультації, електронні петиції, електронні звернення та бюджети участі (громадські бюджети). Також створені ресурси для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, у т.ч. з використанням електронних платформ, наприклад «Громадянське суспільство і влада», «Розумне місто» чи «Єдина система місцевих петицій», які поєднують у собі кілька електронних інструментів участі.

Водночас, як зазначено у самій Концепції, відсутність в Україні методології оцінки розвитку у сфері електронної демократії не дає можливості на даний час об'єктивно оцінити процеси, пов'язані із зазначеним питанням. Результати дослідження, проведеного в лютому 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології, засвідчили, що переважна більшість (71% респондентів) українців зацікавлені у взаємодії з суб'єктами владних повноважень, проте лише 19% опитаних використовують ІКТ для взаємодії з такими суб'єктами.

Новим витком розвитку цифрових технологій у праві стала схвалена Президентом України ініціатива «Держава у смартфоні». Для реалізації цього проєкту главою держави підписано Указ «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг». Цим указом Урядові доручено, зокрема, вжити заходів щодо створення єдиного державного веб-порталу електронних послуг, на якому, в т.ч. з використанням смартфона або планшета,

забезпечуватиметься: а) можливість створення фізичними та юридичними особами електронних кабінетів; б) подання звернень, зокрема до державних органів та органів місцевого самоврядування, в т.ч. із забезпеченням автоматичного пересилання за належністю відповідному органу чи посадовій особі, та отримання інформації про хід і результати розгляду звернень; в) опитування щодо ініціатив, проектів у різних сферах суспільного життя.

На виконання названого вище указу глави держави, Кабінетом Міністрів України було затверджено «Порядок проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг», який визначає конкретний організаційно-правовий механізм проведення відповідних опитувань з використанням Порталу Дія.

Говорячи про нормативну основу запровадження ІКТ у сферу політичної активності громадян та практику його реалізації, варто відзначити інституційну складову даного процесу та відповідні зміни в системно-структурній організації державної влади в Україні, що відбулися протягом другого десятиліття XXI століття. Важливою новелою в даному плані стало створення в 2011 р. Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України, котре в 2014 р. було реорганізоване в Державне агентство з питань електронного урядування України. З того часу запровадження ІКТ у публічно-владні відносини в нашій державі отримало додатковий імпульс та доволі чітке організаційно-правове спрямування. Яскравим свідченням цього став наказ Державного агентства з електронного урядування від 09.04.2019 № 24 «Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку», який передбачив розроблення методичних рекомендацій з дотримання засад реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку та надав легальне визначення поняттю «е-взаємодія».

У вересні 2019 р. Державне агентство з питань електронного урядування України було реорганізовано у Міністерство цифрової трансформації України, основними завданнями якого є формування та реалізація державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування

та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства та ін. На виконання поставлених завдань Мінцифри розробляє пропозиції щодо: визначення цілей і завдань державної інформаційної політики, інтелектуальної власності та шляхів її реалізації; встановлення стандартів, норм, правил, порядків, класифікаторів у сферах, що належить до його компетенції; визначення порядку функціонування офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади, державних інформаційно-аналітичних систем, державних інформаційних ресурсів, електронних реєстрів та баз даних. Також Мінцифри з метою організації своєї діяльності забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, залучення громадян до участі в управлінні державними справами, ефективну взаємодію з інститутами громадянського суспільства, здійснення громадського контролю за діяльністю Мінцифри, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики з питань, що належать до його компетенції.

На сьогодні саме Мінцифри йде в авангарді інноваційних перетворень державного апарату, виступає ініціатором розробником новітніх інформаційних платформ, які дозволяють реалізувати політичну активність громадян через ІКТ. Зокрема, згідно з Наказом Міністерства цифрової трансформації України від 09.04.2021 № 49 передбачалося протягом 2021 р. створити модуль «Місцеві петиції» на Єдиному державному веб-порталі цифрових послуг, забезпечити повноцінну роботу онлайн-платформи для взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства [53]. Втім спочатку пандемія COVID-19, а згодом – пономасштабна агресія Росії змусили внести певні корективи у строки реалізації намічених планів.

Починаючи з 2021 р. і дотепер Мінцифрою продовжується активна робота над розробкою та тестуванням функціоналу онлайн-платформи для взаємодії органів виконавчої влади з громадянами, інститутами громадянського суспільства.

Складовими модулями онлайн-платформи «Взаємодія» є такі інструменти: «Електронні звернення», «Електронні запити на інформацію», «Електронні петиції», «Консультації з громадськістю», «Громадська експертиза», «Громадські ради», «Конкурси проектів інститутів громадянського суспільства», «Громадський бюджет», «Контакти органів виконавчої влади», «Публічні звіти

керівників органів виконавчої влади», «Сприяння розвитку громадянського суспільства», «Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», «Рекомендації та кращі практики», «Інформаційна база заінтересованих сторін» та інші програмні модулі», підсистеми та сервіси, необхідні для функціонування Платформи Взаємодія. Впровадження функціоналу онлайн-платформи «Взаємодія» відбуватиметься поетапно. Запуск першого етапу планувалося провести до кінця 2021 р. До нього мали увійти такі програмні модулі: «Електронні петиції (місцеві)», «Громадська експертиза», «Конкурси проектів інститутів громадянського суспільства», «Контакти органів виконавчої влади» «Публічні звіти керівників органів виконавчої влади», «Сприяння розвитку громадянського суспільства», «Ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», «Рекомендації та кращі практики», «Інформаційна база заінтересованих сторін». Запуск другого етапу, до якого мають увійти програмні модулі «Громадські ради», «Громадський бюджет», «Електронні звернення», «Електронні запити на інформацію», «Консультація з громадськістю», було заплановано на 2022-2023 роки. Втім, знов-таки, негативні зовнішні фактори змусили дещо «посунути» намічені строки запровадження даної платформи.

Загалом проведене дослідження надає змогу зробити наступні висновки:

1. Процес формування нормативно-правової основи для реалізації політичної активності громадян за допомогою ІКТ розпочався у 1990 р., після проголошення Декларації про державний суверенітет України, і триває досі. Загалом цей процес умовно можна розділити на чотири етапи: 1) підготовчий етап (1990-1997 рр.) – етап формування конституційно-правових засад політичної активності громадян України в умовах демократичної державності; 2) початковий етап (1997-2007 рр.) – етап формування конституційно-правових основ інформатизації та розбудови інформаційного

суспільства в Україні; 3) центральний етап (2007-2018 рр.) – етап формування конституційно-правових основ «відкритого уряду» та «електронної демократії»; 4) сучасний етап (2019 р. – по теперішній час) – етап інтенсивного розвитку законодавства про правові форми політичної активності громадян із використанням ІКТ за провідної ролі Мінцифри.

2. Розбудова конституційно-правових основ для реалізації політичної активності громадян в Україні відбувалася й відбувається на чіткій доктринально-концептуальній основі, з урахуванням міжнародних зобов'язань України та реального стану розвитку ІКТ й інформаційних відносин у публічній сфері. Як наслідок – Україна на сьогодні перебуває в авангарді демократичних держав світу за масштабами використання ІКТ в реалізації «відкритого уряду» та «демократії участі».

3. Подальші перспективи розвитку конституційно-правових основ для політичної активності громадян з використанням ІКТ в Україні пов'язані з процесами децентралізації публічної влади та цифрової трансформації (діджиталізації) місцевого самоврядування. Розвиток ІКТ в загальних межах науково-технічної революції дозволяє зробити політичну активність, з одного боку, більш технологічною, а з іншого – більш доступною для переважної більшості громадян, незалежно від будь-яких соціальних ознак. Як наслідок – це розширює можливості використання ІКТ як для безпосередньої, так і для представницької демократії, зменшити «часовий люфт» для реагування громадськості на ті чи інші події чи явища суспільного життя і витрати на об'єктивацію відповідної реакції у певних правових формах. З'ясування особливостей і перспектив правового регулювання окремих форм політичної активності громадян, що реалізуються за допомогою ІКТ в Україні, є перспективним напрямом подальших досліджень у даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1.Берназюк О.О. Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку: дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2021. 558 с.
- 2.Назарко А.Т. Конституційно-правове забезпечення розвитку форм електронної демократії на місцевому рівні публічної влади в Україні. *Науковий юридичний журнал*. 2021. №13. С.13-20. URL: <https://doi.org/10.32847/In.2021.13.2.02> (дата звернення: 30.11.2022)
- 3.Соломко Ю. Нормативно-правове забезпечення розбудови сервісно-орієнтованої держави за

допомогою електронного урядування. Ефективність державного управління. 2017. № 3 (52). Ч. 1. С. 168-175. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2017_3_20.pdf (дата звернення: 30.11.2022)

4. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення 12.12.2022).

5. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.1991 № 1286-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12/ed19910703#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

6. Про вибори Президента Української РСР: Закон Української РСР від 05.07.1991 № 1297-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-12#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

7. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18.11.1993 № 3623-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-12/ed19931118#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed19921002#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

9. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-80> (дата звернення 12.12.2022).

10. Понеділко В. Куди – з рубежу Конституції? *Україна: інформація і свобода слова: збірник законодавчих актів, нормативних документів та статей фахівців /* упоряд. А.М. Задворний. Київ: Молодь, 1997. С. 678-689.

11. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/ed19970521#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

13. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

14. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 № 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (дата звернення 12.12.2022).

15. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

16. Про Ініціативу Партнерство „Відкритий Уряд” в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada> (дата звернення: 15.01.2022).

17. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» від 13.06.2012 № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

18. Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд”»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 № 220-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2012-р#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

19. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2021-2022 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 149-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-р#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

20. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (в ред. Закону України від 13.01.2011 № 2938-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

21. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

22. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 30.11.2022).

23. Роскошній І.В. Конституційно-правові засади взаємодії людини і держави в умовах інформаційного суспільства: дис... докт. філос.: спец. 081 Право. Харків, 2021. 253 с.

24. Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21.03.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-08#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

25. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 08.07.2009 № 514/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7> (дата звернення: 15.01.2023).

28. Про вотум недовіри посадовим особам: законопроект. URL: <http://k-z.com.ua/ukrayna/30769-udnipropetrovsku-prezentovali-zakonoproekt-pro-votum-nedoviri-posadovim-osobam> (дата звернення: 15.01.2023).
29. Про право громадян ініціювати розгляд нормативно-правових актів органами влади та місцевого самоврядування: законопроект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4346%E0&skl=8 (дата звернення: 15.01.2023).
30. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 35. Ст.341.
31. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
32. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президенту України: Указ Президента України від 28.08.2015 № 523/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015#Text> (дата звернення: 05.01.2022).
33. Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2016-p#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
34. Електронні петиції в Україні: офіційний веб-сайт. Громадський простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/?library=elektronni-petytsiji-v-ukrajini> (дата звернення: 05.01.2023).
35. Біла книга: електронна взаємодія / О.А. Вискуб, Р.В. Власенко, А.М. Галич та ін. Київ, 2015. URL: <http://cst.org.ua/docs/WhiteBook/present.ppt> (дата звернення: 15.01.2023).
36. Біла книга державної політики. У сфері адміністративних послуг. URL: https://rada.info/upload/users_files/04377233/7cd508c66c85aa5d845f6b90ccd5aad1.pdf (дата звернення: 15.01.2023).
37. Національна стратегія електронної ідентифікації України: Біла книга з електронного урядування / під ред. О. Потія та Ю. Козлова. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/8d/f3/4c/32/regulation.gov.ua_File_196.pdf (дата звернення: 15.01.2023).
38. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-p#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
39. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 15.01.2023).
40. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 29.01.2023).
41. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
42. Регламент Кабінету Міністрів України, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2009 № 712. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/228286390> (дата звернення: 05.01.2023).
43. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
44. Верховна Рада України приєдналася до Декларації відкритості парламенту і стала учасницею ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/124856.html> (дата звернення: 05.01.2023).
45. Про деякі заходи щодо забезпечення відкритості процесу роботи Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України та Апарату Верховної Ради України: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2016 № 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/16-pr#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
46. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text> (дата звернення: 15.01.2023).
47. Володимир Зеленський: Додаток «Дія» – це перший крок на шляху до побудови держави-сервісу. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-dodatok-diya-ce-pershij-krok-na-shlyahu-59633> (дата звернення: 05.01.2023).
48. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ Президента України від 29.07.2019 № 558/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (дата звернення: 05.01.2023).
49. Про затвердження Порядку проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2022 № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2022-p#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

50. Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку: наказ Державного агентства з електронного урядування від 09.04.2019 № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024883-19#Tet> (дата звернення: 05.12.2022).

51. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 № 829. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829> (дата звернення: 15.01.2023)

52. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.01.2023).

53. План роботи Міністерства цифрової трансформації на 2021 рік: наказ Міністерства цифрової трансформації від 09.04.2021 № 49. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf (дата звернення: 05.12.2022).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2023

Стаття рекомендована до друку 17.05.2023

O.S. AFONINA

PhD student, Faculty of Law

E-mail: afonina.olha@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5078-3953>

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION ON CONSTITUTIONAL AND LEGAL FORMS OF CITIZENS' POLITICAL ACTIVITY THAT ARE IMPLEMENTED BY INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES: THE EXPERIENCE OF UKRAINE

ANNOTATION. *Introduction.* The article examines the evolution of the national legislation of Ukraine during the years of independence from the point of view of the formation of the legal basis for the implementation of forms of political activity of citizens, which are implemented with the help of information and communication technologies (ICT). The main regularities of the formation of national legislation in the researched area are identified, the main stages and directions of its development are highlighted, and the factors that influenced the content and dynamics of the relevant reforms are outlined.

Summary of the main results of the study. The process of building an independent, democratic, legal state in Ukraine is directly related to the formation and development of the legal foundations of the information society, participatory democracy (democracy of participation) and e-governance, and in the context of the foundations of the legal status of an individual - with ensuring the right to participate in the management of state affairs and access to information.

The legislative design of the newly proclaimed independent Ukrainian state took place in the conditions of the rapid transition of the world community from an industrial to an information society, which opened up new opportunities for democratic transit. The formation of the regulatory framework for the implementation of constitutional and legal forms of political activity of citizens, which are implemented with the help of ICT, had a consistent and progressive character, was carried out taking into account the existing technological level and features of the political system, as well as the foreign policy obligations of our state. Electronic democracy tools introduced in accordance with the constitutional legislation of Ukraine today include electronic voting in elections and referenda, electronic petitions, as well as consultations with the public, public hearings and discussion of draft legal acts of public administration bodies with the help of ICT.

Conclusion. The conclusion that the process of formation of a regulatory and legal basis for the implementation of political activity of citizens with the help of ICT can be divided into four stages is justified: 1) preparatory stage (1990-1997) - the stage of formation of the constitutional and legal basis of political activity of citizens of Ukraine in the conditions democratic statehood; 2) the initial stage (1997-2007) - the stage of formation of the constitutional and legal foundations of informatization and development of the information society in Ukraine; 3) the central stage (2007-2018) - the stage of formation of the constitutional and legal foundations of "open government" and "electronic democracy"; 4) the modern stage (2019 to the present) is the stage of intensive development of legislation on legal forms of political activity of citizens using ICT under the leading role of the Ministry of Digital. The development of constitutional and legal foundations for the implementation of political activity of citizens in Ukraine took place and is taking place on a clear doctrinal and conceptual basis, taking into account Ukraine's international obligations and the real state of development of ICT and information relations in the public sphere. As a result, Ukraine

is currently at the forefront of democratic states in the world in terms of the use of ICT in the implementation of "open government" and "participatory democracy".

KEY WORDS: *political human rights, information and communication technologies, e-democracy, e-governance, e-participation, participatory democracy.*

REFERENCES

1. Bernaziuk O.O. Digital technologies in law: trends and prospects for development: diss... doc. law sciences: 12.00.07. Uzhhorod, 2021. 558 p. (in Ukrainian)
2. Nazarko A.T. Constitutional and legal support for the development of forms of electronic democracy at the local level of public power in Ukraine. *Scientific legal journal*. 2021. No. 13. P.13-20. URL: <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.2.02> (access date: 30.11.2022) (in Ukrainian)
3. Solomko Yu. Normative and legal support for the development of a service-oriented state with the help of electronic governance. *Efficiency of public administration*. 2017. No. 3 (52). Part 1. P. 168-175. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21 DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DO WNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2017_3_20.pdf (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
4. Declaration on State Sovereignty of Ukraine dated July 16, 1990 No. 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (access date 12.12.2022). (in Ukrainian)
5. On all-Ukrainian and local referendums: Law of Ukraine dated July 3, 1991 No. 1286-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12/ed19910703#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
6. On the elections of the President of the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian SSR dated 07/05/1991 No. 1297-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-12#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
7. On elections of People's Deputies of Ukraine: Law of Ukraine dated 11/18/1993 No. 3623-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-12/ed19931118#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
8. About information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed19921002#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
9. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-80> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
10. Ponedilko V. Where to from the border of the Constitution? Ukraine: information and freedom of speech: a collection of legislative acts, regulatory documents and articles by specialists / edited by. A.M. Outdoor Kyiv: Molod, 1997. P. 678-689. (in Ukrainian)
11. On the appeal of citizens: Law of Ukraine dated 02.10.1996 No. 393/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 47. Art. 256. (in Ukrainian)
12. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/ed19970521#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
13. Law of Ukraine "On the National Informatization Program" dated February 4, 1998 No. 74/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)
14. On the Fundamentals of Ukraine's State Policy in the Field of Human Rights: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 17, 1999 No. 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (access date 12.12.2022). (in Ukrainian)
15. On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015: Law of Ukraine dated January 9, 2007 No. 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (access date: 11/30/2022). (in Ukrainian)
16. About the "Open Government" Partnership Initiative in Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada> (access date: 15.01.2022). (in Ukrainian)
17. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of implementation in Ukraine of the Initiative "Open Government Partnership" dated 13.06.2012 No. 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-%D0%BF#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)
18. On the approval of the action plan for the implementation of the "Open Government Partnership" Initiative in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04.05.2012 No. 220-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2012-p#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
19. On the approval of the action plan for the implementation of the Open Government Partnership Initiative in 2021-2022: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2021 No. 149 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-p#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
20. About information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XI (as amended by Law of Ukraine dated 13.01.2011 No. 2938-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (date of application: 11/30/2022). (in Ukrainian)
21. On access to public information: Law of Ukraine dated January 13, 2011 No. 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
22. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated 01.06.2010 No. 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (access date: 30.11.2022). (in Ukrainian)
23. Roskoshny I.V. Constitutional and legal principles of interaction between a person and the state in the

conditions of the information society: diss... doc. philos.: spec. 081 Law. Kharkiv, 2021. 253 p. (in Ukrainian)

24. On urgent measures to ensure information security of Ukraine: Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 21, 2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-08#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

25. On the Information Security Doctrine of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated 07.08.2009 No. 514/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

26. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016 "On the Information Security Doctrine of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated February 25, 2017 No. 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

27. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 "On Information Security Strategy": Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 No. 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

28. On the vote of no confidence in officials: draft law. URL: <http://k-z.com.ua/ukrayna/30769-udnipetrovsku-prezentuvali-zakonoproekt-pro-votum-nedoviri-posadovim-osobam> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

29. On the right of citizens to initiate consideration of normative legal acts by authorities and local self-government bodies: draft law. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4346%E0&skl=8 (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

30. On amendments to the Law of Ukraine "On Appeals of Citizens" regarding electronic appeals and electronic petitions: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 577-VIII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2015. No. 35. Article 341. (in Ukrainian)

31. On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated February 10, 2010 No. 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

32. On the procedure for consideration of an electronic petition addressed to the President of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated August 28, 2015 No. 523/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/523/2015#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

33. On approval of the Procedure for considering an electronic petition addressed to the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07.22.2016 No. 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2016-n#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

34. Electronic petitions in Ukraine: official website. *Public space*. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/?library=elektronni-petytsiji-v-ukrajini> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

35. White book: electronic interaction / O.A. Vyskub, R.V. Vlasenko, A.M. Halych et al. Kyiv, 2015. URL: <http://cst.org.ua/docs/WhiteBook/present.ppt> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

36. White book of state policy. In the field of administrative services. URL: https://rada.info/upload/users_files/04377233/7cd508c66c85aa5d845f6b90ccd5aad1.pdf (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

37. National strategy of electronic identification of Ukraine: White book on electronic governance / ed. O. Potia and Yu. Kozlova. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/8d/f3/4c/32/regulation.gov.ua_File_196.pdf (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

38. Some issues of electronic interaction of electronic information resources: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 8, 2016 No. 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-n#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

39. Election Code of Ukraine dated 19.12.2019 No. 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (date of application: 15.01.2023). (in Ukrainian)

40. On the all-Ukrainian referendum: Law of Ukraine dated January 26, 2021 No. 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (access date: 29.01.2023). (in Ukrainian)

41. On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine dated February 10, 2010 No. 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

42. Regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/08/2009 No. 712. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/228286390> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

43. On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 3, 2010 No. 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-n#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

44. The Verkhovna Rada of Ukraine joined the Declaration of Openness of the Parliament and became a participant in the "Open Government Partnership" initiative. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/124856.html> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

45. On some measures to ensure the openness of the work process of the Verkhovna Rada of Ukraine, its bodies, people's deputies of Ukraine and the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine: Order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 02.05.2016 No. 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/16-pr#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

46. On the approval of the Concept of the development of electronic democracy in Ukraine and the plan of measures for its implementation: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 8, 2017 No. 797-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

47. Volodymyr Zelenskyi: The "Action" application is the first step on the way to building a service state. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-dodadok-diya-ce-pershij-krok-na-shlyahu-59633> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

48. On some measures to improve the access of individuals and legal entities to electronic services: Decree of the President of Ukraine dated 07/29/2019 No. 558/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (access date: 05.01.2023). (in Ukrainian)

49. On the approval of the Procedure for conducting a survey on initiatives aimed at solving issues of public administration in various spheres of public life, on the Unified State Web Portal of Electronic Services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 7, 2022 No. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2022-n#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

50. On ensuring the implementation of some issues of digital development: Order of the State Agency for Electronic Government dated 04/09/2019 No. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024883-19#Text> (access date: 05.12.2022). (in Ukrainian)

51. Some issues of optimization of the system of central executive bodies: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.09.2019 No. 829. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

52. Issues of the Ministry of Digital Transformation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 18, 2019 No. 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text> (access date: 15.01.2023). (in Ukrainian)

53. Work plan of the Ministry of Digital Transformation for 2021: Order of the Ministry of Digital Transformation dated 04/09/2021 No. 49. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%B8_2021.pdf (access date: 05.12.2022). (in Ukrainian)

The article was received by the editors 01.04.2023

The article is recommended for printing 17.05.2023